

UMCS
INSTYTUT SOCJOLOGII

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Wydział Filozofii i Socjologii
INSTYTUT SOCJOLOGII

Lublin, 3 lutego 2026

Dr hab. Anna Witeska-Młynarczyk, prof. UMCS
Instytut Socjologii UMCS
Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
e: anna.witeska-mlynarczyk@mail.umcs.pl

*Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Natalii Miler Ogórkiewicz: **Architektura szkoły – szkołą architektury. Badania perspektywy ucznia w społeczno-przestrzennym uniwersum szkoły**, napisanej pod kierunkiem dr hab. Jacka Gądeckiego, profesora AGH*

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska analizuje perspektywę uczniów edukacji wczesnoszkolnej (klasy 1–3) na temat szkoły, osadzając badania w realiach współczesnej Polski. Autorka wielokrotnie podkreśla swoje interdyscyplinarne ambicje, wynikające z wykształcenia architektonicznego oraz chęci uwzględnienia społecznych aspektów w projektowaniu przestrzeni szkolnej. Mamy do czynienia z praktyczką – osobą zawodowo zajmującą się planowaniem przestrzeni, która dostrzega potrzebę pogłębienia wiedzy socjologicznej, aby lepiej uwzględniać perspektywy użytkowników, w tym przypadku uczniów, których głos ze względu na wiek często nie jest brany pod uwagę w procesach projektowania. Praca postuluje odejście od utartych schematów w projektowaniu przestrzeni edukacyjnych, które – jak zauważa Autorka – są w Polsce głęboko zakorzenione i często powielane bez refleksji. Autorka projektuje badanie socjologiczne w duchu nowych studiów nad dzieciństwem. Wyznacza sobie dwa cele badawcze: ustalić miejsce i rolę dziecka w istniejącym szkolnym uniwersum społeczno-przestrzennym oraz zidentyfikować potrzeby i preferencje uczniów, a także dokonać ewaluacji przestrzeni współczesnej szkoły w kontekście zgromadzonych danych. Cele badawcze zostały zarysowane zbyt szeroko. Badanie przeprowadzone w dwóch placówkach i czterech oddziałach szkolnych może stanowić dobry punkt wyjścia do komentowania problemów współczesnej polskiej szkoły, jednak nie pozwala na pełną diagnozę

Dr hab. Anna Witeska-Młynarczyk
Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
tel. +48 81 537 28 34
e-mail: anna.witeska-mlynarczyk@mail.umcs.pl

NIP: 712-010-36-92
REGON: 000001353

potrzeb wszystkich polskich uczniów. Autorka powinna pracę osadzić w etnografii i badaniach partycypacyjnych z dziećmi i z tego punktu komentować realia polskiej edukacji wczesnoszkolnej.

Praca składa się z czterech rozdziałów: 1. Szkoła jako uniwersum przestrzenno-społeczne, 2. Metodologia badań własnych, 3. Wyniki badań własnych, 4. Wnioski z badań własnych. Integralną część stanowią załączniki prezentujące scenariusze badawcze. Pracę kończy „Autorska propozycja nowego modelu funkcjonowania uniwersum społeczno-przestrzennego szkoły”, przesuwająca ją w stronę socjologii stosowanej i zaangażowanej. Autorka wyraźnie eksponuje projekt badawczy. Niewątpliwym atutem pracy jest jej część metodologiczna, stanowiąca interesującą eksplorację. Autorka prezentuje się jako badaczka zaangażowana, ciekawa tematu, poszukująca, świadoma oraz krytycznie i otwarcie opisująca cały proces badawczy. Na wyróżnienie zasługuje wymiar etyczny badania. Choć badaczka nie odwołuje się bezpośrednio do standardów czy kodeksów etycznych¹, w pełni realizuje ich założenia. Przedstawienie badania w sposób tak skrupulatny i szczegółowy jest rzadkością w pracach naukowych. W tym przypadku praca rozwija się wokół procesu badawczego – nie tylko rzetelnie go referuje, ale także komentuje, pokazuje, co zadziałało, a co nie. Autorka przyjmuje rzadkie podejście w polskiej socjologii – pełnej transparentności procesu badawczego, łącznie z omówieniem porażek, wyzwań i prób rozwiązania problemów. Przyświeca jej chęć dzielenia się z innymi badaczami własnym doświadczeniem, aby mogli z niego korzystać w realizacji własnych projektów (np. ... *sporządziłam listę wniosków z realizacji badań II fazy, które mogą być użyteczne dla przyszłych badań moich lub innych badaczy* – s. 120). Kwestie postawy metodologicznej i etycznej badaczki, warsztat metodologiczny, w tym jego przejrzystość i szczegółowość przedstawienia, to mocne strony tej pracy, szczególnie w kontekście polskim, gdzie studia nad dzieciństwem dopiero się konstituuja. Rozprawa posiada jednak szereg mankamentów, które trudno pominąć w procesie recenzji.

¹ Zob. np. Kodeks dobrych praktyk w badaniach z dziećmi na stronie Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Dzieciństwem UW, www.childhoods.uw.edu.pl.

Po pierwsze, praca została niefortunnie osadzona teoretycznie. Dwa główne filary – *teoria przestrzeni i miejsca* Yi-Fu Tuana oraz *teoria transmisji kulturowej i przestrzeni symbolicznej* Pierre'a Bourdieu – wprowadzają napięcia i trudności interpretacyjne. Praca stara się też objąć zbyt szeroki zakres zagadnień, przez co nie dostarcza konkretnych wniosków. Nie wnosi nowych treści do socjologii poza opisanymi przypadkami, powtarzając wnioski już obecne w literaturze i niewystarczająco eksponując etnograficzny charakter badań dotyczących dwóch wybranych szkół. Praca zyskałaby wiele, gdyby Autorka sięgnęła najpierw do dyskusji dotyczących rozumienia kategorii przestrzeni w teorii społecznej², ale też, gdyby wybrała jakiś jej aspekt do analizy. W tej pracy mogłaby to być np. przestrzeń klasy w nauczaniu wczesnoszkolnym. Tak naprawdę to w materiale empirycznym tej pracy znajdujemy cały szereg zagadnień, które na zasadzie indukcji, mogłyby zostać poddane dyskusji w nawiązaniu do istniejącej literatury. Bogaty materiał badawczy nie został w pełni wykorzystany i przedyskutowany w moim odczuciu m.in. ze względu na brak dobrej ramy teoretycznej.

Doceniam wprowadzenie literatury z zakresu architektury i antropologii infrastruktury, jednak zasadniczym obszarem, w którym praca powinna być osadzona są, interdyscyplinarne w swym charakterze, **studia nad dzieciństwem**. Za poważny błąd uważam brak jednoznacznego wskazania tego obszaru oraz nieukazanie jego założeń jako fundamentalnych dla prowadzonych badań. Childhood studies to obszar interdyscyplinarny, gdzie kategorie „przestrzeni” w połączeniu z „dzieciństwem” są szeroko dyskutowane i dobrze zoperacjonalizowane, m.in. dzięki wyraźnej obecności geografów społecznych w tym nurcie badań³. Autorka przywołuje wprawdzie jedną pracę Sue Dockett i Boba Perry'ego oraz kilka innych prac zaliczających się do nurtu childhood studies (np. tekst Francis i Lorenzo czy publikacja Harta), ale nie odnosi się do tej tradycji inaczej niż poprzez wskazanie na metodologię badań otwartą na dzieci (child-centred methods), czyli niejako wchodząc „tylnym wejściem” zamiast uczynić ją ramą teoretyczną dla całego badania. Głębsze wejście w studia nad dzieciństwem pozwoliłoby Autorce sięgnąć po

² Np. West-Pavlov Russel, 2009, *Space in Theory: Kristeva, Foucault, Deleuze*, New York.

³ Zob. Np. Artykuły w czasopiśmie *Children's Geographies*.

nowomaterialistyczne i posthumanistyczne perspektywy⁴ (początkowo myślała o teorii aktora-sieci i to, w mojej ocenie był lepszy trop niż wspomniane wyżej teorie średniego zasięgu czy antropologia infrastruktury). Wykorzystanie wyraźnie obecnych perspektyw nowomaterialistycznych w childhood studies pozwoliłoby uwypuklić kontekst relacyjny, włączyć w analizę aspekt hierarchii, dokładnie zeksplorować materialny wymiar przestrzeni szkolnej bez napięć między teoriami, postawić bardziej precyzyjne i okrojone cele i pytania badawcze. Tymczasem przedstawione w pracy dwie teorie średniego zasięgu nie tylko pozostają ze sobą w napięciu, ale także przy analizie zebranego materiału są z nim słabo, a wręcz sporadycznie powiązane. Brak silnego powiązania empirii z teorią widzę jako kolejny minus tej pracy.

W związku z brakiem wskazania na childhood studies jako tradycję badawczą, Autorka omija kluczowe pozycje literaturowe, które powinny wspierać prowadzone przez nią dyskusje. Literatura ta byłaby dużo bliższa zebranemu materiałowi i pozwoliłaby na rzetelne rozbudowanie dyskusji nad empirycznym aspektem pracy. Autorka sugeruje, że nie ma prac łączących socjologię i architekturę w kontekście szkoły⁵. Nie odnosi się do żadnej z klasycznych prac teoretycznych z zakresu współczesnych studiów nad dzieciństwem – np. Williama Corsaro „The Sociology of Childhood”, Allison James i Alana Prout’a „Constructing and Reconstructing Childhood”, ani tych krytycznych, problematyzujących childhoodstowy paradygmat jak „Reimagining childhood studies”, Spyrosa Spyrou „Disclosing Childhoods: Research, Knowledge Production for a Critical Childhood Studies” czy Davida Oswella „The Agency of Children”. Nawet pomijając ten aspekt literatury, wciąż odczuwalne są braki w odniesieniu do prac polskich badaczek i badaczy w temacie socjologii i antropologii praktyk dziecięcych w

⁴ Kluczową pracą byłaby tu publikacja: Kraftl Peter Kraftl, P 2023, *Childhoods, Materialities and Spatialities: Theorizing 'Beyond' the Subject?* in S Balagopalan, J Wall & K Wells (eds), *The Bloomsbury Handbook of Theories in Childhood Studies*. 1 edn, Bloomsbury Handbooks, Bloomsbury Publishing, pp. 72-84. <<https://www.bloomsbury.com/uk/bloomsbury-handbook-of-theories-in-childhood-studies-9781350263857/>>

⁵ Zob. np. Laura Healey Malinin and Rosie Parnell (2012) *Reconceptualizing School Design: Learning Environments for Children and Youth, Children, Youth and Environments*, Vol. 22, No. 1, Available from: https://www.researchgate.net/publication/259750205_Reconceptualizing_School_Design_Learning_Environments_for_Children_and_Youth [accessed Jan 30 2026].

obszarze przestrzeni czy edukacji – Mai Brzozowskiej (wcześniej Maja Brzozowska-Brywczyńska), Marty Rakoczy, Tarzycjusza Bulińskiego, Aleksandry Zalewskiej-Królak (cytowany jest jeden tekst tej socjolożki) czy teksty Zofii Boni⁶.

Polska szkoła została w pracy potraktowana stereotypowo. Kontekst szkolnictwa w Polsce został bardzo słabo zarysowany, co znacznie osłabia analizę. Autorka zamyka obraz polskiej szkoły w pojęciach „typowa”, „tradycyjna”, nie niuansując tego, co dzieje się w szkołach. W pracy brakuje omówienia współczesnych uwarunkowań szkolnictwa podstawowego w Polsce. Bardzo późno w tekście dowiadujemy się z dziećmi z jakiego przedziału wiekowego Autorka zdecydowała się pracować. Autorka nie odwołuje się do kwestii reform, zmian w sposobach funkcjonowania szkół. W pierwszej fazie badań różnicuje dzieci według typów szkół, ale nie omawia, jaki procent dzieci w Polsce uczęszcza do jakich rodzajów szkół, jak się to ma do uwarunkowań społeczno-kulturowych. Mimo, że w pracy pojawia się słowo *habitus*, Autorka nie uwzględnia w swoich rozważaniach klasowości. Ważnym odwołaniem mogłaby być tu praca

⁶ **Maja Brzozowska-Brywczyńska:** *Miejsca dziecięce*, W: *Niewidzialne miasto* / Krajewski Marek (red.), 2012, Warszawa, bęc Zmiana, s.25-45, ISBN 9788362418190; *Miejskie geografie dzieciństwa. Między kontrolą, niewidzialnością a partycypacją, albo kilka uwag o niejednoznacznym charakterze dziecięcego sprawstwa*, W: *Children studies jako perspektywa interpretacyjna. Studia i szkice* / Karolina Szyborska, 2014, Białystok, Uniwersytet w Białymstoku, s.207-222, ISBN 978-83-7431-441-1; *Affordances for children's playfulness as they walk through urban spaces*, W: *Exploring Materiality in Childhood. Body, Relations and Space* / Alasuutari Maarit, Mustola Marleena, Rutanen Niina (red.), 2020, Taylor & Francis Group, s.123-136, ISBN 9781003024705. **Marta Rakoczy:** *Polityki pisma. Szkice plenerowe z pójdocentrycznej nowoczesności*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2018; *Cywilizowanie dzieci? Społeczno-kulturowe badania dzieciństwa w perspektywie teorii Norberta Eliasa*, red. **Z. Boni**, M. Rakoczy, Oficyna Naukowa, Warszawa 2023; **Tarzycjusz Buliński**, Marta Rakoczy (red.), 2015, *Communicare: Almanach antropologiczny. Szkoła/pismo*, t. 5, red. T. Buliński, M. Rakoczy, Wydawnictwa UW, Warszawa, ss. 388; Rakoczy M., „Skazani na szeroką samodzielność”: chłopskie dzieciństwa i sprawczości niepozorne w świetle powojennych pamiętników. Perspektywa new childhood studies, „Kultura i Społeczeństwo” nr 2/2022.; Rakoczy M., Dziecko jako podmiot ekonomiczny? New childhood studies a spółdzielczość dziecięca według Janusza Korczaka. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1 (69), 2025. **Tarzycjusz Buliński** (2017). Szkoła w amazońskiej puszczy. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. **Zofia Boni:** *Negocjowanie 'zdrowego jedzenia' w warszawskich rodzinach* [w:] *Dzieci i zdrowie. Wstęp do childhood studies*. Red. Magdalena Radkowska-Wałkowicz i Maria Reimann. Warszawa: Oficyna Naukowa; „The 'Sweet Bun Law' and the Politics of School Food in Poland” [w:] *School Food, Equity and Social Justice. Critical perspectives*. red. Dorte Ruge, Irene Torres, Darren Powell. Londyn: Routledge. 64 – 77. **Aleksandra Zalewska-Królak** (2025) *Metodologia badań otwarta na dzieci*, PWN.

Przemysława Sadury „Państwo, szkoła, klasy”. Przy omówieniu wyników drugiej fazy badań, nie dowiadujemy się, czy została ona przeprowadzona w placówkach publicznych, społecznych czy prywatnych. Dwie szkoły, w których prowadzone były badania, nie zostały wyczerpująco przedstawione mimo, że stanowią kluczowy kontekst badań. Tabela 2 „Charakterystyka porównawcza szkół, w których realizowałam II fazę badań” jest dobrym kierunkiem, ale wymagałaby rozbudowania. Aby rzetelnie zanalizować zebrane dane, wybrane placówki szkolne powinny zostać dokładnie przedstawione zarówno pod względem przestrzennym, ich materialności jak i socjologicznym.

Wracając do współczesnego kontekstu polskiego, w odniesieniu do architektury nie dowiadujemy się z pracy kwestii istotnych dla recepcji pracy np. ile budynków szkolnych powstaje w Polsce rocznie. Czy w związku z malejącą liczbą uczniów i reformami edukacji temat projektowania budynków szkolnych nie jest mało adekwatny? Może mamy raczej do czynienia z sytuacją, w której trzeba radzić sobie z istniejącymi przestrzeniami. Wówczas temat projektowania nie jest o tworzeniu od podstaw, ale o przystosowywaniu istniejących już przestrzeni (tak, jak to czynią uczniowie biorący udział w badaniu). Autorka nie problematyzuje tych kwestii. Nie omawia też kwestii budżetowych – kto finansuje budowy szkół, jak wygląda proces decyzyjny, co stoi na przeszkodzie, by włączać dzieci w te procesy?

Pomimo tego, co zapowiada tytuł, Autorka nie mówi o szkole w ogóle. Praca zyskałaby na dokładnym zarysowaniu tematu t.j. edukacji wczesnoszkolnej. W tej sferze nastąpiły bardzo duże zmiany, także w szkołach publicznych. Zamiast poświęcać w pracy dużo miejsca tysiąclatom, Autorka powinna była prześledzić faktyczne zmiany zachodzące w polskich szkołach bardziej współcześnie. Uważam, że dzisiejszych szkół publicznych w Polsce nie da się tak łatwo opisać przymiotnikiem „tradycyjne”. Są to miejsca, w których ścierają się różne wpływy. Współczesne szkoły są fascynujące właśnie dlatego, że są przestrzeniami skomplikowanych negocjacji (w obszarze zdrowego jedzenia, zdrowia psychicznego, praw dziecka, podejścia do nauczania). W szkołach pracuje kilka pokoleń nauczycieli. Realizowane

są w nich projekty naśladowujące budżety obywatelskie. Bywa, że standardy ochrony dzieci wprowadzane są w sposób partycypacyjny, a fakt osadzenia szkoły w neoliberalizmie jest istotny, aczkolwiek całkowicie ominięty w pracy. Podobnie jak inne aspekty determinujące bycie dzieckiem. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, współczesne dzieciństwa są osadzone w sytuacji *polikryzysu*. Proces badawczy przypadł na okres pandemii i pandemia, jako jedyny wymiar *polikryzysu*, zostaje w pracy zauważona. Autorka dojrzałe omawia wyzwania metodologiczne związane z nowymi okolicznościami⁷. Stawia hipotezy, że okres pandemii spowodował, iż przestrzeń szkoły zaczęła być rozumiana inaczej. Najciekawsze stwierdzenia dotyczą oczekiwań dzieci, że wymarzona przestrzeń do nauki będzie wygodna, swoja, udomowiona, oraz powiązania tych wyobrażeń z doświadczeniem pandemii. To tylko jeden z bardzo wielu wątków obecnych w badaniu, które mogłyby zostać rozwinięte, gdyby Autorka lepiej osadziła się w literaturze z zakresu childhood studies.

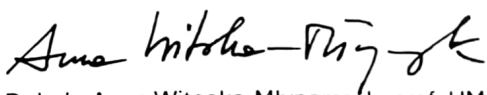
Praca miejscami jest chaotyczna i pełna powtórzeń. Wymaga edycji pod kątem językowym. Wielokrotne zaczynanie zdań z małej litery, kropki w środku zdania wskazują na niestaranne przygotowanie finalnej wersji pracy. Ekspertka przedstawiona anonimowo – przy tak dokładnym opisie (s. 86, przypis 16), jest w pełni identyfikowalna. Sam tytuł – a dokładniej jego pierwszy człon – jest niefortunny i nie wprowadza czytelnika w meritum pracy.

Pomimo wielu krytycznych uwag, uważam, że przedstawiona mi do oceny praca zawiera wartościowy i bardzo interesujący materiał badawczy, a osoba autorska wykazała się dużą wrażliwością etyczną i ciekawością poznawczą. Obie te cechy opisują obiecującą badaczkę dzieciństwa.

Podsumowując, recenzowana rozprawa doktorska pt. *Architektura szkoły – szkołą architektury*.

⁷ Warto byłoby sięgnąć do literatury poruszającej podobne wątki np. Maciejewska-Mroczek, E., & Radkowska-Walkowicz, M. (2024). We'll be able to hang out when there's no coronavirus. On safe spaces in Polish pandemic playscapes. *Global Studies of Childhood*, 14(1), 81-101. <https://doi.org/10.1177/20436106241233007>.

Badania perspektywy ucznia w społeczno-przestrzennym uniwersum szkoły potwierdza umiejętność prowadzenia samodzielnych badań i dociekania prawdy naukowej. Autorka wykonała ogromną pracę badawczą, a jej indywidualny wkład nie budzi wątpliwości. Stabiej prezentuje się krytyczna analiza literatury przedmiotu oraz powiązanie empirii z teorią. Mimo wskazanych mankamentów, uważam badawczy aspekt pracy za bardzo mocny i otwarty na dalsze interpretacje, które mogą zaowocować cennymi publikacjami. Wnioskuje tym samym o dopuszczenie mgr Natalii Miler-Ogórkiewicz do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Dr hab. Anna Witeska-Młynarczyk, prof. UMCS